

Tartu Ülikool
Sotsiaalteaduste valdkond
Haridusteaduste instituut
Koolieelse lasteasutuse õpetaja õppekava

Katariina Roosma
6–7AASTASTE LASTE EMOTSIOONISÕNAVARA ARENDAVA LUULEKOGU
KOOSTAMINE, ÕPETAJATE ETTEPANEKUD RAAMATU ALUSHARIDUSES
RAKENDAMISEKS NING SELLE TÄIUSTAMISEKS
Bakalaureusetöö

Juhendaja: koolitaja, pereterapeut Lii Kaudne

Tartu 2024

Kokkuvõte

“6–7aastaste laste emotsioonisõnavara arendava luulekogu koostamine, õpetajate ettepanekud raamatu alushariduses rakendamiseks ning selle täiustamiseks”

Emotsioonisõnavara ja emotsioonide juhtimise oskuste arendamine koolieelses eas loob lastele parema sotsiaal-emotsionaalsete oskuste baasi, mis on seotud suurema akadeemilise võimekuse ning paremate enesejuhtimise- ja sotsiaalsete oskustega.

Bakalaureusetöö eesmärk oli arendusuuringu käigus koostada luulekogu, mis toetaks 6–7aastaste laste emotsioonisõnavara arengut ning selgitada välja õpetajate arvamused luulekogu kasutusvõimalustest alushariduses ja nende ettepanekud selle täiustamiseks.

Andmete kogumiseks kvalitatiivses uuringus kasutati poolstruktureeritud intervjuusid, mida analüüsiti kvalitatiiv-induktiivset sisuanalüüsi kasutades. Tulemustest selgus, et õpetajad nägid raamatule õppe- ja kasvatustegevustes mitmeid kasutusvõimalusi. Seda nii konkreetse oskuse õpetamisel kui ka teiste teemadega lõimimisel. Luulekoguga oldi üldiselt rahul, lisada soovitati emotsioon ärevus ning jagati ka vormistuslikke ideid.

Võtmesõnad: emotsioonisõnavara, luulekogu koostamine, alusharidus

Abstract

„Compilation of a poetry book for 6 to 7 year olds to develop their emotion vocabulary; suggestions from teachers on how to use the book in early childhood education and improve it“

The development of emotion vocabulary and emotion management skills in pre-school age provides children with a better socio-emotional skill base, which is associated with better academic performance and greater self-management and social skills. The aim of the thesis was to compile a poetry book that would support the development of emotion vocabulary in 6 to 7 year olds, and to find out teachers' views on using it in early childhood education and suggestions for improving it. To collect data, the qualitative study used semi-structured interviews, which were analysed using qualitative-inductive content analysis. The results showed that teachers saw a number of uses for the book in educational activities, both in teaching specific skills and in integration with other subjects. The poetry book was generally well received, the inclusion of the emotion of anxiety was suggested, and layout ideas were also shared.

Keywords: emotion vocabulary, poetry book, early childhood education

Sisukord

Sissejuhatus	4
Teoreetiline ülevaade	5
Emotsioonid.....	5
Emotsioonide juhtimise ja emotsioonisõnavara areng koolieelses eas	5
Luuletus ja selle kasutamine emotsioonisõnavara arendamisel	7
Luulekogu koostamise põhimõtted.....	8
Metoodika.....	9
Arendusuuringu I-II etapp: vajaduse väljaselgitamine ja arenduse kavandamine.....	10
Arendusuuringu III etapp: luulekogu „Tundetarkus“ koostamine	10
Valim.....	11
Arendusuuringu IV etapp: luulekogu „Tundetarkus“ rakendamine	11
Andmekogumine.....	12
Andmeanalüüs.....	13
Tulemused	13
Esimene uurimisküsimus	13
Arendusuuringu V etapp: luulekogu „Tundetarkus“ hindamine	14
Teine uurimisküsimus	14
Kolmas uurimisküsimus.....	15
Arutelu.....	16
Tänu sõnad	19
Autorsuse kinnitus.....	19
Kasutatud kirjandus.....	20
Lisad	24
Lisa 1. Intervjuu kava	
Lisa 2. Näidispeatükk luulekogust “Tundetarkus”	

Sissejuhatus

Uuringud on näidanud, et laste emotsionaalne areng on seotud nende edasise intellektuaalse arengu, akadeemilise võimekuse (Denham, 1986; Tammemäe *et al.*, 2020) ja sotsiaalse kompetentsusega (Alwaely *et al.*, 2020). Emotsionaalse arenguga seotud 6–7aastase lapse eeldatavad üldoskused on välja toodud ka koolieelse lasteasutuse riiklikus õppekavas sotsiaalsete ja enesekohaste oskuste all, mis näitab, et laste emotsionaalse arengu toetamine on olulisel kohal Eestis tegutsevate lasteaedade töö korraldamisel (Koolieelse lasteasutuse riiklik..., 2008).

Üks emotsionaalse arengu võtmetegureid koolieelses eas on emotsioonide juhtimist toetavate oskuste õppimine (Ratcliff *et al.*, 2021). Heal tasemel emotsioonide juhtimise oskustega inimene on võimeline oma käitumist valima ka emotsionaalsetes olukordades (Thümmler *et al.*, 2022). Emotsioonide eduka juhtimise aluseks on aktiivse emotsioonisõnavara olemasolu, mistõttu selle arendamine on alushariduses määrava tähtsusega (Gross, 2015; Sala *et al.*, 2014; Poventud *et al.*, 2015). Ühtlasi on koolieelne iga kiireim periood sõnavara arengus ja parim aeg arendustegevuseks (Neuman, 2014). Lapsed, kellel on laiem emotsioonisõnavara, oskavad emotsioone paremini ära tunda ja nende reguleerimisel erinevaid võtteid kasutada (Streubel, 2020). Emotsioonisõnavara arendamisel on lisaks vanematele väga oluline roll lasteaiaõpetajatel (Thümmler *et al.*, 2022).

Luuletuste kasutamine on üks viis sõnavara arendada, luuletusi kuulates, lugedes ja riimidega mängides õpivad lapsed oma kõnes uusi sõnu kasutama (Aravani, 2012). Kuna lasteluuletusi loetakse tavaliselt korduvalt, soodustab see veelgi sõnavara arengut, sest tänu kordustele suudavad lapsed uusi sõnu veel paremini omandada (Rasinski *et al.*, 2015). Samuti on tõhusaks õppimiseks oluline, et õppeprotsess oleks aktiivne ja lapsed sellesse pidevalt kaasatud (Durlak *et al.*, 2010).

Bakalaureusetöö uurimisprobleem on, et kuigi luuletuste kasutamist sõnavara arendamiseks on Eestis varasemalt lasteaia kontekstis mõningal määral uuritud (Allik, 2018; Pae, 2017), ei ole autorile teadaolevalt uuritud luuletuste kasutamise võimalusi lasteaiaaeglaste laste emotsioonisõnavara ja emotsioonide juhtimise oskuste arendamisel. Samuti ei ole olemas õppematerjale, mis võimaldaks just luuletuste abil laste emotsioonisõnavara arendada. Sellest tulenevalt on bakalaureusetöö eesmärk koostada luulekogu, mis toetaks 6–7aastaste laste emotsioonisõnavara arengut ning selgitada välja õpetajate arvamused luulekogu kasutusvõimalustest alushariduses ja nende ettepanekud selle täiustamiseks.

Teoreetiline ülevaade

Emotsioonid

Mõistele „emotsioon“ puudub ühtne definitsioon (Izard, 2010), küll aga on jõutud üksmeelele, et emotsioonid on tundelised reageeringud sise- ja välisärritajatele (Bachmann & Maruste, 2001). Emotsioonidele on omased omavahel seotud muutused käitumises (tegevused), subjektiivses kogemuses (mida tuntakse) ja füsioloogias (kehalised reaktsioonid).

Emotsioonid on enamasti suunatud konkreetse objekti või sihtmärgi poole (Gleitman *et al.*, 2014), kestes lühiajaliselt (Bachmann & Maruste, 2001) ning nende väljendamiseks on keeles olemas sõnad (Allik, 1997).

Emotsioonidel on inimese elus mitmeid funktsioone (Bachmann & Maruste, 2001) ja need on ühed tähtsamad tegurid, mis suunavad inimest tegutsema (Gleitman *et al.*, 2014). Mõiste „emotsioon“ viitab protsesside kogumile, mis aitab kaasa sellele, kuidas me suhtleme sotsiaalse ja füüsilise maailmaga (Gross, 2015; Frijda, 2016).

Emotsioonide uurijad on suuresti arvamusel, et emotsioonide mitmekesisus põhineb vaid loetud arvul põhiemotsioonidel, mis on kultuurist ja keelest sõltumatud, neist saavad ühtviisi aru inimesed üle maailma (Allik, 1997). Ekman (1982, viidatud Allik 1997) toob välja kuus põhiemotsiooni: rõõm, kurbus, viha, hirm, üllatus ja vastikus, mis väljenduvad inimeste nägudes äratuntavalt sõltumata kultuurist. Lisaks põhiemotsioonidele on olemas ka kompleksemotsioonid ehk erinevad kombinatsioonid põhiemotsioonidest. Need ei kuulu evolutsioonilise pärandi hulka (Griffiths, 2002) ja neid mõjutavad kultuur ning sotsiaalsed kokkulepped (Burgstaller *et al.*, 2007). Sellised emotsioonid omandavad lapsed õppimise kaudu (Ennok, 2021).

Lisaks põhi- ja kompleksemotsioonide eristamisele, on tavapärane, et emotsioonidest rääkides jagatakse neid positiivseteks ja negatiivseteks (Allik, 1997). Selle töö kontekstis kasutatakse samas tähenduses vajaduse korral jaotust kerged ja keerukad emotsioonid, sest lähtutakse põhimõttest, et kõik emotsioonid on head, lubatud ja olulised.

Emotsioonide juhtimise ja emotsioonisõnavara areng koolieelses eas

Oskust oma emotsioone juhtida on defineeritud kui emotsioonide regulatsiooni (Gleitman *et al.*, 2014). See hõlmab väliseid ja sisemisi protsesse, mis vastutavad emotsionaalse reaktsiooni jälgimise, sellele hinnangu andmise ja selle muutmise eest, eesmärgiga juhtida emotsioonide intensiivsust ja kestust (Thompson, 1994). Gross (1998) leiab, et emotsioonide

juhtimine sisaldab protsesse, mille abil inimesed mõjutavad seda, milliseid emotsioone ja millal nad kogevad ning kuidas nad neid väljendavad. Heade emotsioonide juhtimise oskustega inimene omab võimekust oma käitumist valida (Thümmler *et al.*, 2022).

Emotsioonide juhtimise oskuste areng saab alguse sünniga ja seda mõjutavad emotsioonide neurobioloogia, kasvukeskkond (Thompson, 2011), teiste inimestega suhtlemine ja nende oskuste teadlik õpetamine täiskasvanute poolt (Thümmler *et al.*, 2022). Koolieelses eas kasutab laps palju emotsioone, mis on enamasti teadvustamata ja tugevate emotsioonide juhtimiseks vajab ta täiskasvanu tuge (Ennok, 2021). Samas tekivad sel perioodil esimesed teadlikku tegutsemist eeldavad emotsioonide juhtimise viisid (Ratcliff *et al.*, 2021; Sala *et al.*, 2014), laps õpib uusi viise oma emotsioonide juhtimiseks ja harjutab juba omandatud oskuste kasutamist (Sala *et al.*, 2014).

Olulist osa emotsioonide juhtimisel mängib emotsioonisõnavara areng (Sala *et al.*, 2014). See toob endaga kaasa uued võimalused emotsioonide juhtimiseks, sest keele abil saab laps edukamalt kontrollida ümbritsevat keskkonda ning täiskasvanutel on võimalik anda lapsele verbaalseid juhiseid oma emotsioonide juhtimiseks (Gross, 2015). Emotsioonisõnavara koosneb sõnadest, sõnaühenditest ja väljenditest, mis on seotud emotsioonidega (Vainik, 2001) ja on osa emotsionaalsest eneseregulatsioonist (Poventud *et al.*, 2015). Emotsioonisõnavara arendamine on oluline, sest see aitab arendada emotsionaalse eneseregulatsiooni üheks oluliseks osaks olevat sisekõnet, mille abil on inimesed suutelised oma emotsioone paremini juhtima (Poventud *et al.*, 2015).

Lastega emtsioonidest rääkimine toetab nende emotsionaalset arengut. Alguses aitab see kaasa emotsioonide mõistmise arengule, aidates lastel aru saada emotsioonide põhjustest ja tagajärgedest ning tutvustades neile leksikaalseid kategooriad oma emotsioonide ja emotsionaalsete kogemuste määratlemiseks. Vanuse kasvades saab lapsega emotsioonidest rääkides edastada ka ootusi emotsioonide sobivaks väljendamiseks sotsiaalsetes olukordades ja aidata tal mõista teiste emotsionaalseid reaktsioone ja emotsioonide juhtimise viise (Thompson, 2011). Suhtlemiskogemused esimesel kuuel eluaastal on emotsionaalse arengu seisukohalt üliolulised (Thümmler *et al.*, 2022).

Eelnevale tuginedes saab öelda, et emotsioonisõnavara arendamine just koolieelses eas on oluline, sest see on emotsioonide juhtimise oskuste arengu eelduseks. Vastava sõnavara olemasolu annab lapsele võimaluse emotsioone mõista ning neid väljendada.

Luuletus ja selle kasutamine emotsioonisõnavara arendamisel

Koolieelse lasteasutuse riiklik õppekava näeb ette, et kooliminev laps oskab oma emotsioone kirjeldada ja tugevaid tundeid sobival viisil väljendada (Koolieelse lasteasutuse riiklik..., 2008), seega on emotsioonisõnavara ja seeläbi emotsioonide juhtimise oskuste arendamine lasteaias väga oluline. Samuti näeb õppekava ette, et kooliminev laps teab peast emakeelseid luuletusi ja laule (Koolieelse lasteasutuse riiklik..., 2008). Ennok (2021) on välja toonud, et emotsionaalse arengu toetamist saab edukalt lõimida valdkonnaga “Keel ja kõne” just emotsioonisõnavara arendamise kaudu ja üks võimalus selleks on kasutada luuletusi.

Eesti keele seletav sõnaraamat (EKSS, 2009) defineerib luuletust kui *värsskõnet, seotud kõnet, erilise liigendusega teksti ja rütmil rajaneva struktuuriga sõnakunsti* (EKSS, 2009). Luule on sõnakunsti liik, millele on omane kindel raamistik, mis väljendub kõne rütmis, teksti liigendamises ning riimides (Krusten *et al.*, 2006). Eraldi luule liik on lasteluule, mis tähendabki lastele loodud luulet (EKSS, 2009).

Väikelastele mõeldud luuletustes põimuvad riim ja rütm, mis muudavad luuletuse lugemise laste jaoks lõbusaks ja nauditavaks protsessiks (Aravani, 2012; Coats, 2013; Rasinski *et al.*, 2015), lasteluuletustel on sageli ka mõtestatud sisu (Coats, 2013), mis võimaldab seda siduda erinevate teemadega. Luuletuste kuulamise, lugemise ja riimidega mängimise abil õpivad lapsed uusi sõnu ja kasutavad neid oma kõnes (Aravani, 2012). Kuna lasteluuletusi loetakse tavaliselt korduvalt, soodustab see veelgi sõnavara arengut, sest tänu kordustele suudavad lapsed uusi sõnu paremini omandada (Rasinski *et al.*, 2015). Kõige kiirem periood sõnavara arengus on just koolieelne iga, mis on ühtlasi ka parim aeg arendustegevuseks (Neuman, 2014).

Kuigi lasteluulet kasutatakse lasteaedades pidevalt, ei ole selle kasutamist siiski väga palju uuritud. Allik (2018) uuris oma bakalaureusetöö raames luule kasutamise võimalusi 4aastaste laste sõnavara arendamisel. Uuringust selgus, et õpetajad peavad luuletuste valikul oluliseks luuletuse riimumist, mis soodustab selle lastele meelde jäämist, ja seda, et luuletuse sisu oleks lastele mõistetav, hõlmates samas ka uusi sõnu, et laste sõnavara saaks areneda. Luuletuste valikul lähtutakse ka parajasti käsitlemisel olevast teemast, sest luuletustes leidub palju sünonüüme, mis laiendavad laste sõnavara antud teema lõikes (Allik, 2018). Pae (2017) uuringus tõid õpetajad esile ka seda, et nende valitud luuletused kannavad enamasti positiivset emotsiooni ja sisaldavad erinevaid emotsioonisõnu. Kuigi paistab, et õpetajad otsivad luuletustest emotsiooni tähistavaid sõnu, ei ole autorile teadaolevalt veel olemas emotsioonisõnavara arendamisele suunatud luulekogu.

Eeltoodust võib järeldada, et riimi ja rütmi sisaldav luuletus on tõhus viis laste sõnavara arendamiseks. Emotsioonisõnu sisaldavad luuletused annavad seega võimaluse mängulisel ja lõbusal viisil toetada laste emotsioonisõnavara arengut.

Luulekogu koostamise põhimõtted

Emotsioonisõnavara ja seeläbi emotsioonide regulatsiooni toetava luulekogu koostamisel tuleb toetuda ka sotsiaal-emotsionaalse õppimise alustele. See on inimarengu lahutamatu osa, mille käigus omandatakse muuhulgas teadmisi, oskusi ja hoiakuid, et juhtida oma emotsioone (CASEL, 2024). Et õppimine oleks tõhus, tuleb õpetades jälgida süsteemsust ja järjepidevust. Oskuste omandamiseni jõutakse, kui tegevused on mõtestatud ning omavahel seotud. Õppimise toimumiseks on oluline, et keskkond oleks lapse jaoks tuttav ja ta oleks teadlik seatud eesmärgist, seejuures peab ka õpetaja ise õpitavat oskust oluliseks pidama, pakkudes lapsele tuge ning võimalusi aktiivseks õppimiseks (Durlak *et al.*, 2010). Lähtuvalt sellest, on luulekogu koostamisel oluline, et see annaks teadmisi, kuid samas kaasaks lapsi aktiivselt õppeprotsessis osalema, et toetada oskuste treenimist ja toetavate hoiakute kujunemist.

Emotsioonisõnavara arendamine ettelugemise abil on oluline, et loetav tekst oleks kooskõlas laste eelnevate teadmistega, et loetu üle arutletakse ning selle kohta esitatakse avatud küsimusi (Gallingane & Han, 2015). Sõnadele, mida lapsed peaksid omandama, tuleb anda lapsesõbralik definitsioon. Lisaks on hea uut emotsioonisõna lastele ka visuaalse demonstratsiooni abil näitlikustada. Näidata, milline võib olla inimese näoilme ja kehahoiak, kui ta mingit emotsiooni kogeb (Gallingane & Han, 2015; McClelland *et al.*, 2017). Oluline on, et lapsed saavad uut sõna praktiliste tegevustega kinnistada. Näiteks arutleda situatsioonide üle, mis võivad teatud emotsiooni esile kutsuda ja pakkuda võimalikke lahendusi selle emotsiooniga toime tulemiseks (Gallingane & Han, 2015).

Üks vahend emotsioonide regulatsiooni toetamiseks on joonistamine (Brechet *et al.*, 2022; Drake, 2023). Ka koolieelse lasteasutuse riiklikus õppekavas (2008) on valdkonna „Kunst“ all välja toodud, et 6–7aastane laps väljendab joonistades meeolusid. Samuti rõhutatakse kunstivaldkonna lõimimise olulisust teiste valdkondadega (Koolieelse lasteasutuse riiklik..., 2008), mida emotsioonide joonistamine võimaldab. Tõhusad sotsiaal-emotsionaalseid oskusi arendavad programmid lõimivad sihipärase oskuste omandamise igapäevaeluga ja võimaldavad õpitud oskuste korduvat praktiseerimist erinevates kontekstides (McClelland *et al.*, 2017).

Raamatu koostamisel lähtuti lisaks eelnevale ka koolieelse lasteasutuse riiklikust õppekavast (Koolieelse lasteasutuse riiklik..., 2008), et seda saaks kasutada sotsiaal-emotsionaalsete oskuste õpetamisel lasteaias. Samuti on oluline lähtuda kvaliteetse õppematerjali koostamise põhimõtetest. Võistlusel, kus valitakse välja Euroopa parimaid õppematerjale (Best European Learning Materials Awards) on õppematerjalile seatud kaheksa kriteeriumit, mille järgi neid hinnatakse: asjakohasus (eesmärgipärasus ja sobitumine konteksti), selgus (materjali sisu ja eesmärkide osas), usaldusväärsus (sisu ja kasutatava meetodika suhtes), atraktiivsus (kasutajasõbralikkus, interaktiivsus ja mitmekesisus), paindlikkus (võimalus ülesandeid kohandada lähtuvalt õppijast ning eesmärkidest), generatiivsus (õppematerjali avatud olemus), õpilaste aktiivne osalemine õppeprotsessis, lõiming erinevate valdkondade vahel (Best European Learning..., *s.a.*). Uurides eesti keele ja matemaatika õppevara valiku põhimõtteid ja eesmärke lasteaias- ja klassiõpetajate hinnangul, selgus, et lasteaiasõpetajad peavad õppematerjalide valiku puhul oluliseks eakohasust, vastavust õppekavale, mitmekülgsust, selgeid ja arusaadavaid ülesandeid ning sisu, lõimingut ning mängulisust (Taimalu *et al.*, 2020).

Teoreetilisest ülevaatest selgus, et laste emotsioonisõnavara arendamine koolieelses eas on oluline ja luuletus selleks tõhus viis. Bakalaureusetöö uurimisprobleemiks on, et Eestis ei ole autorile teadaolevalt ilmunud luulekogu, mis oleks suunatud laste emotsioonisõnavara arendamisele. Lähtuvalt teooriast ja uurimisprobleemist püstitati töö eesmärk, koostada luulekogu, mis toetaks 6–7aastaste laste emotsioonisõnavara arengut ning selgitada välja õpetajate arvamused luulekogu kasutusvõimalustest alushariduses ja nende ettepanekud selle täiustamiseks. Tulenevalt töö eesmärgist püstitati järgmised uurimisküsimused:

1. Kuidas koostada lapse emotsioonisõnavara arendamist toetavat luulekogu?
2. Milliseid võimalusi näevad lasteaiasõpetajad luulekogu kasutamiseks alushariduses?
3. Millised on lasteaiasõpetajate ettepanekud luulekogu täiustamiseks?

Metoodika

Bakalaureusetöö eesmärgist ja uurimisküsimustest lähtuvalt valiti uurimismeetodiks arendusuuring. Arendusuuring on rakendust loov uurimus, mille etapid on probleemi püstitus ja analüüs, arendusprotsess, rakendamine ja hindamine ning järeldused ja üldistused (Niglas, 2011). Arendusmetoodikana uuringu läbiviimiseks kasutati ADDIE õpidisaini mudelit, mille põhjal õppematerjali arendamine koosneb viiest sammust: analüüs, kavandamine, väljatöötamine, rakendamine, hindamine (Kruse, 2002).

Analüüsi etapis selgitati välja ja analüüsiti probleemi vastavat teaduskirjandust uurides (töö peatükid „Sissejuhatus“, „Emotsioonid“, „Emotsioonide juhtimise ja emotsioonisõnavara areng“, „Luuletus ja selle kasutamine emotsioonisõnavara arendamisel“). Kavandamise etapis koguti luulekogu koostamise jaoks vajalikku infot (töö peatükid „Emotsioonid“, „Emotsioonide juhtimise ja emotsioonisõnavara areng“, „Luuletus ja selle kasutamine emotsioonisõnavara arendamisel“, „Luulekogu koostamise põhimõtted“). Väljatöötamise etapis koostati luulekogu „Tundetarkus“. Rakendamise etapis kasutasid lasteaiaõpetajad luulekogu lasteaias toimuvates õppetegevustes. Viimases etapis toimus luulekogu hindamine (andmekorje, andmeanalüüs ja tulemused).

Arendusuuringu I-II etapp: vajaduse väljaselgitamine ja arenduse kavandamine

Bakalaureusetöö uurimisprobleem, mis toetub töö teooriaosas väljatoodule, on, et kuigi emotsioonisõnavara arendamine koolieelses eas on oluline ja luuletuste kasutamine tõhus viis sõnavara arendamiseks, ei ole autorile teadaolevalt Eestis olemas luulekogu, mis toetaks just laste emotsioonisõnavara arengut. Tulenevalt sellest soovis bakalaureusetöö autor koostada luulekogu, mis aitaks arendada 6–7aastaste laste emotsioonisõnavara.

Luulekogu kavandamisel toetuti varasemalt peatükis „Luulekogu koostamise põhimõtted“ esitatule, pidades silmas sotsiaal-emotsionaalse õppimise (CASEL, 2024) ja tõhusa õppimise ning -õpetamise põhimõtteid (Durlak *et al.*, 2010; McClelland *et al.*, 2017), koolieelse lasteasutuse riiklikku õppekava (Koolieelse lasteasutuse riiklik..., 2008) ning kvaliteetsele õppematerjalile seatud nõudeid (Best European Learning..., *s.a.*). Toetudes neile, pandi koos juhendajaga paika raamatu struktuur.

Arendusuuringu III etapp: luulekogu „Tundetarkus“ koostamine

Luulekogu „Tundetarkus“ koosneb kaheteistkümnest peatükist, igas peatükis käsitletakse ühte emotsiooni. Emotsioonide valimisel raamatusse otsustas autor esiteks käsitleda põhiemotsioone ja siis valida lastevanemate ja lasteaiaõpetajate seas korraldatud küsitluse põhjal veel kuus emotsiooni, mis vastajate hinnangul olulised olid. Lähtuvalt sellest on raamatus emotsioonid: rõõm, kurbus, üllatus, vastikus, viha ja hirm (põhiemotsioonid) ning armastus, heasoovlikkus, kadedus, pettumus, rahu ja tänulikkus. Seejuures peeti oluliseks, et kergeid ja keerukaid emotsioone oleks raamatus võrdselt. Emotsioonid on raamatus tähestikulises järjekorras, et seda oleks lihtne kasutada.

Järgmise sammuna hakkas autor kirjutama luuletusi, mida siis koostöös juhendaja ja toimetajaga muudeti, täiustati ja parandati. Luuletuste kirjutamisel püüdis autor silmas pidada, et need sisaldaks emotsioonisõnu, riimuksid ja nende sisu oleks kooskõlas laste igapäevaeluga ning tutvustaks emotsioone lastele tuttavas keeles.

Illustraator alustas valminud luuletuste juurde illustratsioonide tegemist, lähtudes põhimõttest, et kõik emotsioonid on olulised ning püüdes jätta ruumi laste fantaasiale, et illustratsioonide põhjal saaks tekkida arutelud.

Samal ajal töötas autor koostöös juhendajaga varasemalt kirja pandud teooriale tuginedes välja raamatu ülejäänud osad. Lähtuti sellest, et laps saaks olla õppeprotsessis aktiivne osaleja, tekiks seosed päriseluga ning võimalus omandatavaid oskusi tegutsemise abil harjutada. Igas peatükis on temaatilised küsimused, mis suunavad lapsi emotsioonist mõtlema, rääkima ja looma seoseid oma eluga. Peale küsimusi on ülesannete osa, mis suunab lapsi tegutsema, laseb neil aktiivselt õppeprotsessis osaleda ja suunab omandatud reaalses elus kasutama. Iga peatüki lõpus on lastel võimalus oma emotsiooni joonistada, mis võimaldab seda analüüsida ja teemat läbi praktilise tegevuse veelgi kinnistada.

Valim

Valim moodustati eesmärgipärase valimi põhimõttel, mis tähendab, et uuritavad valitakse lähtuvalt sellest, milline on uuringu eesmärk (Rämmer, 2014). Tulenevalt bakalaureusetöö eesmärgist kutsuti uuringus osalema lasteaiaõpetajaid, kes uuringu läbiviimise hetkel töötasid 6–7aastaste lastega ning olid valmis koostatud materjali kuu aja jooksul oma rühma õppetegevustes kasutama. Kutse uuringus osaleda saadeti 2023. aasta novembris kirja teel lasteaedade juhatajatele Harjumaal ja Tartu linnas. Neil paluti see edastada oma lasteaia õpetajatele, kes töötavad 6–7aastaste lastega. Osaleda soovivad õpetajad võtsid minuga ise ühendust ja edasi toimus meie suhtlus e-posti teel. Osalema kutsutud õpetajad olid algusest peale teadlikud, et uuringus osalemine on vabatahtlik ja nad võivad oma nõusolekust igal hetkel loobuda. Kokku osales uuringus 7 lasteaiaõpetajat ehk kõik, kes selleks soovi avaldasid. Osalevad õpetajad töötasid sel hetkel rühmades, kus õppisid kas ainult või muuhulgas ka 6–7aastased lapsed ja nende töökogemus jäi vahemikku 1,5–23 aastat.

Arendusuuringu IV etapp: luulekogu „Tundetarkus“ rakendamine

Et õpetajad saaks luulekogu „Tundetarkus“ oma töös kasutada, edastati see kõigile uuringus osalejatele e-kirja teel. Luulekogu saadeti õpetajatele PDF formaadis 2024. aasta jaanuari alguses ja neilt paluti kinnitust, et materjal on nendeni jõudnud. Õpetajatele saadetud kirjas oli

lisaks luulekogule veelkord info uuringu kohta ja täpsustatud oli, millised on ootused materjali rakendamise osas.

Õpetajatel oli võimalus luulekogu rühmategevustes kasutada kuu aega. Raamatu alguses olid autori soovitusel luulekogu kasutamiseks, aga kuna uuringu üks eesmärk oli teada saada, milliseid kasutusvõimalusi õpetajad luulekogule näevad, öeldi neile, et soovitusel on inspiratsiooniks ja raamatu autor julgustas õpetajaid materjali kasutamisele loovalt lähenema. Samuti ei seatud õpetajatele ette, kui suurt osa nad materjalist kasutama peavad, küll aga paluti silmas pidada, et kuu aja jooksul leiaks kasutust kõik erinevad tegevusvõimalused (luuletus, illustratsioon, küsimused, tegevused ja emotsioonide joonistamine), et hiljem oleks võimalik nende kõigi kohta tagasisidet anda. Hoolimata sellest, et kasutamiseks vajalikku mahtu ette ei määratud, jõudsid mitmed õpetajad kuu aja jooksul kasutada kogu luulekogu. Peale materjali kasutamise perioodi lõppu lepitati õpetajatega andmete kogumiseks kokku individuaalintervjuude ajad.

Andmekogumine

Andmekogumise meetodina kasutati poolstruktureeritud individuaalintervjuud, mis on levinud andmekogumise viis kvalitatiivses uurimuses. Poolstruktureeritud intervjuu võimaldab vajadusel muuta küsimuste järjekorda ning küsida täpsustavaid küsimusi (Lepik *et al.*, 2014). Andmete kogumiseks koostati tuginedes uuringu eesmärgile ja uurimisküsimustele intervjuukava (Lisa 1). Intervjuukava koosnes taustaküsimustest, sissejuhatavatest küsimustest, luulekogu kasutusvõimalusi puudutavatest küsimustest, luulekogu täiustamist puudutavatest küsimustest ja kokkuvõtivatest küsimustest. Et tagada andmekogumise usaldusväärsus, viidi läbi prooviintervjuu inimesega, kes oli oma töös sotsiaalpedagoogina luulekogu kasutanud, aga ei kuulunud valimisse. Prooviintervjuus kogutud andmed bakalaureusetöös ei kajastu, sest valimiks on lasteaiasõpetajad. Peale prooviintervjuu läbiviimist kavas sisulisi muudatusi ei tehtud. Poolstruktureeritud intervjuud toimusid õpetajate töökohtades neile sobival ajal, ruumides, kus ei viibinud kõrvalisi isikuid. Need plaaniti läbi viia kuu aja jooksul peale materjali kasutamist, veebruaris 2024. Siiski toimusid kaks intervjuud ettenägematutel asjaoludel märtsi alguses. Enne iga intervjuu algust räägiti õpetajatele üle andmete kasutamise seotud info ja küsiti luba intervjuu salvestamiseks. Kõige lühem intervjuu kestis 12 minutit ja 55 sekundit ning kõige pikem 31 minutit ja 8 sekundit.

Andmeanalüüs

Andmete analüüsimisel kasutati kvalitatiivset-induktiivset sisuanalüüsi. Kvalitatiivne sisuanalüüs võimaldab uurida inimeste arvamusi ja aitab mõista mõtete terviklikkust (Kalmus *et al.*, 2015). Analüüsi esimene etapp oli intervjuude transkribeerimine. Esimese intervjuu transkribeerimiseks kasutati TTÜ veebipõhist kõnetuvastust (Olev & Alumäe, 2022), aga kuna programmi koostatud transkriptsioon vajab hulgaliselt parandusi, transkribeeriti ülejäänud intervjuud käsitsi. Seejuures kasutati sõna-sõnalist fokuseerimata transkribeerimist, mis tähendab, et üles kirjutati kõik, mida intervjuueeritav rääkis ega kasutatud transkriptsioonimärke (Linno, 2020). Peale transkriptsioonide koostamist kasutati nende kodeerimiseks keskkonda QCAmap (<https://www.qcamap.org/ui/en/home>). Transkriptsioone loeti mitmeid kordi, et leida uurimisküsimuste seisukohalt tähenduslikud üksused, millele seejärel määrati koodid. Andmeanalüüs toimus uurimisküsimuste kaupa ning uuringu usaldusväärsuse tõstmiseks kasutati kaaskodeerimist kahe intervjuu lõikes. Kodeeringutes suuri erinevusi ei ilmnenu. Jõudmaks kaaskodeerijaga ühisele arusaamale arutati läbi kõik tekkinud erisused. Järgmise sammuna koondati sisult sarnased koodid koostöös juhendajaga kategooriatesse. Tekkinud kategooriad esitatakse bakalaureusetöö peatükis “Tulemused”.

Tulemused

Bakalaureusetöö eesmärk oli koostada luulekogu, mis toetaks 6–7aastaste laste emotsioonisõnavara arengut ning selgitada välja õpetajate arvamused luulekogu kasutusvõimalustest alushariduses ja nende ettepanekud selle täiustamiseks. Uuringu tulemused on järgnevates alapeatükkides esitatud uurimisküsimuste kaupa. Esitatud tsitaate on loetavuse huvides korrigeeritud ja õpetajate konfidentsiaalsuse tagamiseks on nimed asendatud pseudonüümidega Õ1-Õ7.

Esimene uurimisküsimus

Esimene uurimisküsimus oli: „Kuidas koostada laste emotsioonisõnavara arendavat luulekogu?“ ning sellele otsiti vastust töö teoreetilises osas ning arendusuuringu etappides I-III. Kogutud infole tuginedes koostati arendusuuringu käigus luulekogu pealkirjaga „Tundetarkus“.

Arendusuuringu V etapp: luulekogu „Tundetarkus“ hindamine

Luulekogu „Tundetarkus“ hinnati intervjuude käigus, õpetajatelt kogutud info põhjal saadi tagasisidet selle kohta, milliseid võimalusi näevad õpetajad luulekogu kasutamiseks alushariduses ja millised on nende ettepanekud raamatu täiustamiseks.

Teine uurimisküsimus

Teine uurimisküsimus oli: „Milliseid võimalusi näevad lasteaiaõpetajad luulekogu kasutamiseks alushariduses?“. Andmeanalüüsi tulemusena moodustati kolm kategooriat: lõiming, õppe- ja kasvatustegevuste eesmärkide saavutamine, laste enesejuhtimise toetamine.

Lõimingu kategooria hõlmab erinevaid lõiminguvõimalusi. Õpetajad tõid välja, et raamatu kasutamist on võimalik siduda pea kõigi valdkondadega ning see annab laialdased võimalused õppetöö planeerimiseks ja korraldamiseks. Raamat leidis kasutust hommikuringides ja erinevates õppetegevustes kogu päeva jooksul. Veel toodi välja võimalust lõimida raamatu kasutamist erinevate olemasolevate programmidega, näiteks Kiusamisest Vabaks. Lisaks sellele leidsid õpetajad, et emotsioonide õpetamist saab siduda ka erinevate tähtpäevade tähistamisega, näiteks sõbrapäeval armastusest rääkides. (...) *see käib nagu igalt poolt läbi. Et hommikuringis (...) kui olid need rahupausid meil, siis joonistamistes, absoluutselt igal pool sai seda kasutada* (Õ6).

Kategoorias **õppe- ja kasvatustegevuste eesmärkide saavutamine** moodustus neli alakategooriat: *üldoskused; keel ja kõne; mina ja keskkond; kunst*. Need alakategooriad kattuvad koolieelse lasteasutuse riiklikus õppekavas välja toodud õppe- ja kasvatustegevuste valdkondadega (Koolieelse lasteasutuse riiklik..., 2008). **Üldoskuste** alakategoorias tõid õpetajad välja, et raamat võimaldab edukalt õpetada emotsioonidega seonduvaid teadmisi, oskusi ja emotsioonisõnavara. (...) *et väärtustada kõiki tundeid ja üldse, et selgitadagi lastele, et kõik tunded on lubatud (...). Ja et tegelikult need kõik emotsioonid, kõik tunded on ju inimese sees ja sa peadki oskama neid väljendada. Et kui sa oled kurb, et siis, mida teha. Et kõik see teadvustamine tegelikult on lastele väga oluline* (Õ4). Alakategoorias **keel ja kõne** selgus, et õpetajad näevad võimalusi tööks luuletustega, näiteks riimide otsimine, sõna tähenduste üle mõtlemine ning luuletuste analüüsimine, mis arendab ka kuulamisoskust. Veel toodi välja võimalust pidada lastega erinevaid arutelusid emotsioonide teemal. *Ma ikkagi tulen jälle nende luuletuste juurde, need luuletused on hästi tänuväärised, lihtsas keeles (...)* *me tegelikult peale luuletuse lugemist lastega saime jälle arutleda* (Õ2). Samuti tuli välja raamatu- ning lugemishuvi tekitamine ja lugemise harjutamise võimalus. Alakategoorias

mina ja keskkond selgus, et raamat on kasulik, õpetades mõistma erinevusi inimeste vahel ja seda saab kasutada ühe osana inimesega seonduva õpetamisel. *Et inimesel on kõik need tunded (...). Et ta näeb küll selline välja, aga üks asi tekitab üht ja teine tekitab teist tunnet. Et see on väga hästi nagu kooskõlas selle meie teemaga praegu* (Õ3). **Kunsti** alakategoorias toodi esile, et lisaks emotsioonide joonistamisele on võimalik raamatu teemadele tuginedes teha ka teisi kunstitegevusi, näiteks maalimine, kleepetööd ja meisterdamine. Samuti võimaldavad illustratsioonid kunstiteose üle arutleda.

Kategoorias **laste enesejuhtimise toetamine** tekkis kaks alakategooriat: **laste individuaalne toetamine** ja **laste omavaheliste suhete toetamine**. **Laste individuaalse toetamise** osas tõid õpetajad välja, et raamatut saab kasutada olukorras, kus mõni laps vajab teatud sotsiaal-emotsionaalsete oskuste arendamisel eraldi tuge. (...) *individuaalselt tegutseda mõne lapsega, kellel on seda rohkem vaja* (Õ3). Samuti leiti, et raamat võiks olemas olla rahupesas, et seal viibiv laps saaks seda soovi korral vaadata. **Laste omavaheliste suhete toetamise** juures nähti võimalust lahendada nende omavahelisi konflikte, tuginedes raamatule ja parasjagu rühmas käsitletavale emotsioonile. *Et kui seal lastel tuli omavahel mingisugune selline lahkeli või mingi nägelemine, siis ma kasutasin seda, mis me olime hommikul rääkinud* (Õ2). Samuti arvati, et raamatust saab teemasid valida vastavalt rühma meeleolule, et emotsioonide käsitlemise kaudu mõjutada ja toetada laste omavahelisi suhteid. *Meil oli just vaja rühmas (...) et kui on mingi teema parasjagu või on lapsed kuidagi palju vihased või kadedad või ei ole heatahtlikud üldse, et siis oleks hea seda materjali kasutada* (Õ3).

Lisaks kasutusvõimalustele, mis olid uurimisküsimuste seisukohalt olulised, tõid lasteaiaõpetajad välja, et raamat sobiks nende hinnangul kasutamiseks ka algklassides. *See materjal on tegelikult selline, et see materjal ei ole ainult lasteaia, vaid tegelikult ka natuke koolis võiks olla seda* (Õ4). Ja see oleks hea abivahend tugispetsialistidele. *Ma mõtlesin ka seda, et seda saaksid kasutada tugispetsialistid. Vähemalt eripedagoog on kindlasti see üks sihtgrupp ja samamoodi on ju kõik need mänguterapeutid, tegevusterapeutid* (Õ5).

Kolmas uurimisküsimus

Kolmas uurimisküsimus oli: „Millised on lasteaiaõpetajate ettepanekud luulekogu täiustamiseks?“. Andmeid analüüsid moodustus neli kategooriat: kasutusmugavus ja illustratsioonid; sisulised täiendused; väljatrükk; jätkuraamatu kirjutamine.

Kasutusmugavuse ja illustratsioonide kategoorias moodustus kaks alakategooriat, milleks olid **sisukord** ja **illustratsioonid**. Õpetajad tõid välja, et raamatu kasutamist lihtsustaks **sisukorra** olemasolu. (...) *et lihtsustada selles raamatus liikumist, tegin selle sisukorra, et*

kuidas kergemini liikuda (Õ5). Illustratsioonide osas arvati, et neid võiks olla rohkem Ainuke asi võibolla, mis ma teeks, ongi ma paneks rohkem neid pilte (Õ3). Samuti arvati, et raamatu illustreerimiseks võiks kasutada ka laste joonistusi. Sinna võiks lisada need laste pildid, mida nad joonistasid. (...) Et siis on huvitavam ju vaadata (Õ7).

Kategoorias **sisulised täiendused** moodustus kolm alakategooriat: **emotsioonid**; **tegevuslikud meetodid**; **riimid**. **Emotsioonide** osas arvati, et neid võiks raamatus olla rohkem. Eraldi toodi välja, et puudu on ärevus. *Üks asi oli siin veel, et siin ei olnud ärevust sees. Et ärevus on tegelikult paljudel inimestel sees ja nad ei teadvusta, miks neil hakkab paha, miks neil kõhus hakkab keerama (Õ4).* Veel tuli välja, et kuigi raamatus on võrdselt kergeid ja keerukaid emotsioone, on tunnetuslikult ülekaalus keerukad. Mitu õpetajat ütles, et tundub, et keerukaid emotsioone on rohkem. *Siin on nüüd niimoodi, et... siin on jah pooleks. Ma kuidagi vaatasin, et neid positiivseid emotsioone on vähem, aga tegelt ei ole nagu. (Õ3).* Välja toodi, et armastuse teema on raske. *Ma olen siin pannud, et armastus oli nagu väga raske, et hästi mahukas ja hästi keeruline oli aru saada (Õ5).* **Tegevuslike meetodite** juures arvati, et raamatus võiks olla ka mõned temaatilised mängud ja tegevused. *Võibolla et noh mõne juures olekski võinud äkki mõni mängukene olla (Õ1).* Samuti tunti puudust märgisüsteemist või tööriistast, mis aitaks temaatikat lastele meenutada ja oleks igapäevaselt kasutatav. *Võibolla kui siin oleksid näiteks olemas mingid märgid, mingid käemärgid, mingi lühike asi või mingi pisike asi või mingi märksõna (Õ5).* Lisaks toodi välja, et mõne koha peal ei olnud **riimi**. *Et mõnes kohas ei olnud seda riimi nagu, et oli vabas vormis, et ma tunnistan, et mõnes kohas ma panin selle sõna riimi (Õ4).*

Kategooria **väljatrükk** all peeti silmas seda, et raamatust oleks kasutatav trükiversioon ja olemas võiks olla ka töövihiku versioon raamatust. *Trükkimiseks anda (...) et igaiüks saab osta endale (Õ7).*

Jätkuraamatu kirjutamise juures toodi välja, et raamatul võiks olla teine osa, mis käsitleks erinevaid laste igapäevaelus eettulevaid olukordi. *Teine osa. Erinevad noh, et mitte tunnetest, aga mingid ma isegi ei tea, mingid laste murest näiteks. Et miks nad lähevad tülli, kaklevad, vot sellised väikesed luuletused ka, et me kogu aeg räägime sellest. (Õ7).*

Arutelu

Tuginedes arendusuuringu eesmärgile ja esitatud uurimisküsimustele, arutletakse järgnevas peatükis tähtsamate tulemuste üle ja seostatakse neid varasemate uuringutega. Töö eesmärk oli koostada luulekogu, mis toetaks 6–7aastaste laste emotsioonisõnavara arengut ning

selgitada välja õpetajate arvamused luulekogu kasutusvõimalustest alushariduses ja nende ettepanekud selle täiustamiseks.

Selgus, et laste emotsioonisõnavara arendamist toetava luulekogu koostamisel on oluline silmas pidada mitmeid aspekte ja siduda erinevate valdkondade teoreetilisi teadmisi. Oluliseks osutusid nii emotsioonide regulatsiooni ja emotsioonisõnavara arenguga seonduvad uurimistulemused kui ka luuletuste kasutamist, sotsiaal-emotsionaalset õppimist ning õppematerjalide koostamist puudutav. Ka varasemalt on leitud, et õppematerjali sisu kvaliteedi puhul on oluline, et see peegeldaks ajakohaseid teadmisi ja uuringuid ning oleks kooskõlas õppekavaga (Best European Learning..., *s.a.*). Siit võib järeldada, et enne õppematerjali koostamist tuleb ennast kurssi viia koostatava materjali seisukohalt oluliste teoreetiliste lähtekohtadega, millele materjali koostades tugineda.

Õpetajad nägid luulekogule alushariduses päris palju erinevaid kasutusvõimalusi. Oluliseks peeti võimalust materjali erinevate valdkondadega lõimida, ka Taimalu jt (2020) uuringust selgus, et lasteaiaõpetajad peavad lõiminguvõimalusi õppematerjalide puhul oluliseks. Siit võib järeldada, et lõiming oli ka osalenud õpetajate jaoks oluline ja nad kasutavad seda oma töös pidevalt, samas kohustab neid selleks ka õppekava (Koolieelse lasteasutuse riiklik..., 2008). Harjumus erinevaid valdkondi lõimida võib lihtsustada ka materjalile erinevate kasutusvõimaluste leidmist. Samuti nägid õpetajad, et raamat annab erinevaid võimalusi emotsioonidega seotud teadmiste ning oskuste omandamiseks ning pidasid seda teemakäsitlust oluliseks osaks õppetööst. Emotsionaalse arengu olulisust ning selle tähtsust edaspidises elus on tõestanud mitmed uuringud (Alwaely *et al.*, 2020; Tammemäe *et al.*, 2020). Samas on tõenäoline, et luulekogu katsetamisest olidki huvitatud ainult need õpetajad, kes peavad emotsionaalse arenguga seonduvat oluliseks. Õpetajad nägid, et info edastamine luuletuste kujul, mis on inspireeritud lastele tuttavatest olukordadest, oli laste jaoks huvipakkuv ja võimaldas mitmekesisist tööd tekstiga. See on kooskõlas väidetega, et rütmide ja rütmidega mängimine pakub lastele põnevust ning aitab kaasa sõnavara laienemisele (Aravani, 2012; Coats, 2013; Rasinski *et al.*, 2015). Samuti on oluline teksti kooskõla laste eelnevate teadmistega (Gallingane & Han, 2015). Veel selgus, et õpetajad nägid võimalust toetada raamatu abil laste omavahelisi suhteid ning enesejuhtimise oskust. Ka varasemalt on rõhutatud, et lastel peaks olema võimalus omandatud oskusi reaalses olukordades praktiseerida (McClelland *et al.*, 2017). See lubab järeldada, et uuringus osalenud õpetajad peavad oluliseks anda lastele reaalses olukordades kasutatavad tööriistad ning tuletavad õpitut lastele meelde ka väljaspool õppetegevust, et tekitada seoseid igapäevaeluga.

Kuigi uuringu fookuses oli algselt emotsioonisõnavara areng, olid õpetajate väljatoodud kasutusvõimalused pigem seotud sotsiaal-emotsionaalse arenguga üldiselt. Emotsioonisõnavara on üks osa emotsionaalsest eneseregulatsioonist, mis omakorda on sotsiaal-emotsionaalse arengu osa (Poventud *et al.*, 2015), seega ei saa emotsioonisõnavara arengut vaadata eraldiseisvalt ja selle arendamine toimubki erinevate tegevuste kaudu. Teisalt oli ka raamatut koostades üks eesmärk pakkuda võimalikult mitmekesisest materjali ning emotsioonisõnavara kõrval siduda seda ka teiste valdkondadega, mis selgitab nähtud kasutusvõimaluste mitmekesisust. Selleks, et suunata õpetajaid soovi ja vajaduse korral raamatu abil spetsiifilisemalt just laste emotsioonisõnavara arendama, võiks raamatu sissejuhatuse juurde lisada selle kohta täpsemat informatsiooni ja juhiseid sisaldava osa.

Üldiselt olid õpetajad koostatud materjaliga rahul, kasutaksid materjali edaspidi ning soovitsid seda ka teistele õpetajatele. Seega tehti muudatus- ning arendusettepanekuid vähe ja need olid pigem seotud materjali edasiarenduse ning kasutusvõimaluste laiendamise kui olemasoleva parandamisega. See võib olla seotud sellega, et materjali koostades püüti lähtuda vastavasisulisest teooriast ning kvaliteetse õppematerjali koostamise põhimõtetest (Best European Learning..., *s.a.*). Samas võib põhjuseks olla ka see, et sarnaseid õppematerjale ei ole varasemalt ilmunud ega kasutatud ning õpetajatel puudus võrdlemise võimalus. Välistada ei saa ka seda, et luulekogu autorile lihtsalt ei soovitud materjali suhtes kriitikat avaldada.

Kuigi raamatus on võrdselt keerukaid ja kergeid emotsioone, siis tunnetuslikult oli keerukaid emotsioone rohkem ja õpetajad soovitsid need võrdsustada. See võib olla seotud sellega, et inimesed mäletavad keerukaid emotsioone võrreldes kergetega paremini (Bowen *et al.*, 2018). Seega peaks selleks, et tajutav vahekord oleks võrdne, valitsema kergete emotsioonide ülekaal. Samuti võib põhjus, miks õpetajad üldse emotsioonide arvu oluliseks pidasid, olla selles, et emotsioone kiputakse jagama positiivseteks ja negatiivseteks. Veel tunti puudust ärevuse käsitlemisest, mis on kahtlemata oluline emotsioon ning autor plaanib selle raamatusse lisada. Eestis täiskasvanute seas korraldatud uuringus ilmnes, et üldistunud ärevushäire risk oli umbes viiendikul uuringus osalejatest (Eesti rahvastiku vaimse..., 2022), mis näitab, et ärevus on suur probleem ja selle emotsiooniga juba koolieelses eas tutvumine ning tegelemine võiks tuua kasu täiskasvanueas.

Bakalaureusetöö piirangutena võib välja tuua, et luulekogu koostamise juures tekkis mõningaid takistusi. Näiteks ei olnud autor varasemalt olulisel määral kirjutanud riime ega lasteluulet ja illustraator ei jõudnud kõiki pilte katsetamise perioodi alguseks valmis. Nii et luuletuste kirjutamine võttis planeeritust rohkem aega ja materjali rakendati selliselt, et mõned pildid olid puudu. Samuti ei olnud võimalik uuringu lühikese perioodi tõttu uurida

konkreetselt materjali kasutamisest tulenevat laste emotsioonisõnavara arengut. Kui autor on raamatu peale õpetajate ettepanekute kaalumist ja elluviimist välja andnud, võiks tulevikus uurida luulekogu kasutamise mõju laste arengule. Samuti võiks uurida koostatud materjali kasutamist tugispetsialistide poolt ja algklasside lastega, sest lasteaiaõpetajad arvasid, et see võiks ka nendes valdkondades kasu tuua.

Bakalaureusetöö väärtus seisneb eelkõige loodud ja uuringu käigus õpetajate hinnangu saanud luulekogust „Tundetarkus“, mida lasteaiaõpetajad saavad tulevikus oma töös kasutada, et arendada laste emotsioonisõnavara ja sotsiaal-emotsionaalseid oskusi. Autor avaldab luulekogu pärast õpetajate ettepanekute kaalumist ja vajalike täienduste ning paranduste elluviimist, et kõik soovijad saaksid seda laste sotsiaal-emotsionaalse arengu toetamise eesmärgil kasutada. Seetõttu on näidiseina töö juurde lisatud vaid üks peatükk luulekogust (Lisa 2), raamatu kogumaht on üle 100 lehekülje ja sarnaselt näidisele on üles ehitatud kõik peatükid.

Tänuõnad

Täna südamest kõiki lasteaiaõpetajaid, kes olid valmis uuringus osalema, ja lapsi, tänu kellele õpetajatel oli võimalik koostatud luulekogu lasteaia õppetegevustes kasutada ja sellele pärast tagasisidet anda. Suur ja siiras tänu juhendajale, kes uskus sellesse natuke pöörasesse projekti enamasti rohkem kui ma ise ja kelle abiga mu soov luulekogu kirjutada sai bakalaureusetöö jaoks sobilikku vormi valatud. Aitäh mu armsatele väikestele ja suurtele lasteaias, kellega iga päev koos kasvamine inspireeris lõpuks üht lastele mõeldud luulekogu looma. Aitäh Triinule, kes kohe nõusse jäi ja luuletuste juurde temaatilised pildid tegi.

Autorsuse kinnitus

Kinnitan, et olen koostanud ise käesoleva lõputöö ning toonud korrektselt välja teiste autorite ja toetajate panuse. Töö on koostatud lähtudes Tartu Ülikooli haridusteaduste instituudi lõputöö nõuetest ning on kooskõlas heade akadeemiliste tavadega.

Katariina Roosma

/allkirjastatud digitaalselt/

13.05.2024

Kasutatud kirjandus

- Allik, J. (1997). Eesti keele emotsioone väljendava sõnavara tähendus. K. Raid (toim), *Psühholoogia lihtsusest*. (lk 131-150). Tartu Ülikooli Kirjastus.
- Allik, K. (2018). *Luule kasutamine 4-aastaste laste sõnavara arengu toetamiseks Tartu linna lasteaegade näitel* [bakalaureusetöö, Tartu Ülikool].
Dspace. <https://dspace.ut.ee/server/api/core/bitstreams/20c3a3e6-29e2-4e38-bc90-5d47d95871f7/content>
- Alwaely, S. A., Yousif, N. B. A., & Mikhaylov, A. (2021). Emotional development in preschoolers and socialization. *Early child development and care, 191(16)*, 2484-2493. <https://doi.org/10.1080/03004430.2020.1717480>
- Aravani, E. (2012). The role of teaching poetry in developing literacy in Greek primary school: A case study. *Australasian journal of early childhood, 37(4)*, 51-58.
<https://doi.org/10.1177/183693911203700408>
- Bachmann, T., Maruste, R. (2001). Tundmused ja emotsioonid. A. Kons (toim), *Psühholoogia alused* (lk 207-231). Kirjastus Ilo.
- Best European Learning Materials Awards* (s.a.). <https://www.belma-award.eu/Evaluation-Criteria.html>
- Bowen, H. J., Kark, S. M., Kensinger, E. A. (2018). NEVER forget: negative emotional valence enhances recapitulation. *Psychonomic bulletin & review, 25*, 870-891.
<https://doi.org/10.3758/s13423-017-1313-9>
- Brechet, C., D'Audigier, L., & Audras-Torrent, L. (2022). The use of drawing as an emotion regulation technique with children. *Psychology of Aesthetics, Creativity, and the Arts, 16(2)*, 221. <https://doi.org/10.1037/aca0000314>
- Burgstaller, W., Lang, R., Porscht, P., & Velik, R. (2007). Technical model for basic and complex emotions. In *2007 5th IEEE International Conference on Industrial Informatics* (Vol. 2, pp. 1007-1012). IEEE.
- CASEL (2024). *Fundamentals on SEL*. <https://casel.org/fundamentals-of-sel/>
- Coats, K. (2013). The meaning of children's poetry: A cognitive approach. *International Research in Children's Literature, 6(2)*, 127-142.
<https://doi.org/10.3366/ircl.2013.0094>
- Denham, S. A. (1986). Social Cognition, Prosocial Behavior, and Emotion in Preschoolers: Contextual Validation. *Child Development, 57(1)*, 194–201.
<https://doi.org/10.2307/1130651>

- Drake, J. E. (2023). How children can use drawing to regulate their emotions. *Theory Into Practice*, 1-12. <https://doi.org/10.1080/00405841.2023.2202132>
- Durlak, J. A., Weissberg, R. P., & Pachan, M. (2010). A meta-analysis of after-school programs that seek to promote personal and social skills in children and adolescents. *American Journal of Community Psychology*, 45, 294–309. <http://doi.org/10.1007/s10464-010-9300-6>
- EKSS. (2009). *Eesti keele seletav sõnaraamat*. <https://www.eki.ee/dict/ekss/>
- Eesti rahvastiku vaimse tervise uuringu konsortsium (2022). *Eesti rahvastiku vaimse tervise uuringu lõpparuanne*. <https://tai.ee/sites/default/files/2022-06/Eesti%20rahvastiku%20vaimse%20tervise%20uuring.pdf>
- Ennok, K. (2021). *Lapse emotsionaalne arendamine*. Atlex.
- Frijda, N. H. (2016). The evolutionary emergence of what we call “emotions”. *Cognition and Emotion*, 30(4), 609-620. <https://doi.org/10.1080/02699931.2016.1145106>
- Gallingane, C., & Han, H. S. (2015). Words can help manage emotions: Using research-based strategies for vocabulary instruction to teach emotion words to young children. *Childhood Education*, 91(5), 351-362. <https://doi.org/10.1080/00094056.2015.1090849>
- Gleitman H., Gross J., Reisberg D. (2014). Psühholoogia. Motivatsioon ja emotsioonid. Hein K., Trummal K., Pakk H. (toim), *Psühholoogia* (lk 541-594). Kirjastus Hermes.
- Griffiths, P. E. (2002). *Basic emotions, complex emotions, Machiavellian emotions*. https://philsci-archive.pitt.edu/604/1/Machiavellian_Emotions.pdf
- Gross, J. J. (1998). The emerging field of emotion regulation: An integrative review. *Review of general psychology*, 2(3), 271-299. <https://doi.org/10.1037/1089-2680.2.3.271>
- Gross, J. J. (2015). Emotion regulation: Current status and future prospects. *Psychological inquiry*, 26(1), 1-26. <https://doi.org/10.1080/1047840X.2014.940781>
- Izard, C. E. (2010). The many meanings/aspects of emotion: Definitions, functions, activation, and regulation. *Emotion Review*, 2(4), 363-370. <https://doi.org/10.1177/1754073910374661>
- Kalmus, V., Masso, A., Linno, M. (2015). Kvalitatiivne sisuanalüüs. K. Rootalu, V. Kalmus, A. Masso, ja T. Vihalemm (toim), *Sotsiaalse analüüsi meetodite ja metodoloogia õpibaas*. <https://samm.ut.ee/kvalitatiivne-sisuanalyys/>
- Koolieelse lasteasutuse riiklik õppekava (2008). *Riigi teataja. I 2008*, 23, 152. <https://www.riigiteataja.ee/akt/13351772>

- Kruse, K. (2002). *Introduction to Instructional Design and the ADDIE Model*.
<http://docshare01.docshare.tips/files/12024/120247130.pdf>
- Krusten, R., Kumberg, K., Müürsepp, M., Niitra, M., Ojala, H., Palm, J., Reidolv, M., & Tarrend, A. (2006). *Lastekirjanduse sõnastik*. Tallinn: Eesti Lastekirjanduse Teabekeskus.
- Lepik, K., Harro-Loit, H., Kello, K., Linno, M., Selg, M., Strömpl, J. (2014). Intervjuu. K. Rootalu, V. Kalmus, A. Masso, ja T. Vihalemm (toim), *Sotsiaalse analüüsi meetodite ja metodoloogia õpibaas*. <https://samm.ut.ee/intervjuu>
- Linno, M. (2020). *Transkribeerimine*. <https://sisu.ut.ee/kvalitatiivne/transkribeerimine/>
- McClelland, M. M., Tominey, S. L., Schmitt, S. A., & Duncan, R. (2017). SEL interventions in early childhood. *The Future of Children*, 33-47.
<https://www.jstor.org/stable/44219020>
- Neuman, S. B., & Wright, T. S. (2014). The Magic of Words: Teaching Vocabulary in the Early Childhood Classroom. *American Educator*, 38(2), 4-13.
- Niglas K. (2011). *Kombineeritud ning alternatiivsed uuringudisainid sotsiaalteaduslikus uurimistöös*. <http://www.tlu.ee/~katrin/generalia/Generalia.pdf>
- Olev, A., Alumäe, T. (2022). *Estonian Speech Recognition and Transcription Editing Service*. Baltic HLT. <https://bark.phon.ioc.ee/webtrans/>
- Pae, K. (2017). *Lasteluule kasutamine 6–7aastaste laste keelelise arengu toetajana Viljandimaa lasteaegade näitel* [bakalaureusetöö, Tartu Ülikool]. DSpace.
<https://dspace.ut.ee/server/api/core/bitstreams/896af81e-dfb0-4dfb-9e94-70e4c5be8901/content>
- Poventud, L. S., Corbett, N. L., Daunic, A. P., Aydin, B., Lane, H., & Smith, S. W. (2015). Developing social-emotional vocabulary to support self-regulation for young children at risk for emotional and behavioral problems. *International Journal of School and Cognitive Psychology*, 2(143), 2.
- Rämmer, A. (2014). Valimi moodustamine. Rootalu, K., Kalmus, V., Masso, A., & Vihalemm, T., (toim), *Sotsiaalse analüüsi meetodite ja metodoloogia õpibaas*.
<http://https://samm.ut.ee/valimid>.
- Rasinski, T., Zimmerman, B., & Bagert, B. (2015). Poetry as a core reading text for younger and struggling readers. *New England Reading Association Journal*, 51(1), 1-5.
- Ratcliff, K. A., Vazquez, L. C., Lunkenheimer, E. S., & Cole, P. M. (2021). Longitudinal changes in young children's strategy use for emotion regulation. *Developmental psychology*, 57(9), 1471. <https://doi.org/10.1037/dev0001235>

- Sala, M. N., Pons, F., & Molina, P. (2014). Emotion regulation strategies in preschool children. *British Journal of Developmental Psychology*, 32(4), 440-453.
<https://doi.org/10.1111/bjdp.12055>
- Streubel, B., Gunzenhauser, C., Grosse, G., & Saalbach, H. (2020). Emotion-specific vocabulary and its contribution to emotion understanding in 4-to 9-year-old children. *Journal of Experimental Child Psychology*, 193, 104790.
<https://doi.org/10.1016/j.jecp.2019.104790>
- Taimalu, M., Uibu, K., & Leola, H. (2020). Principles and goals that determine the choice of Estonian language and mathematics learning materials as reported by pre-school and primary school teachers. *Eesti Haridusteaduste Ajakiri. Estonian Journal of Education*, 8(2), 164-191. <https://doi.org/10.12697/eha.2020.8.2.07>
- Tammemäe, T., Tuul, M., Lilleoja, L., Õun, T., Peterson, T., Meesak, A-M. (2020). *OECD rahvusvahelise alushariduse ja laste heaolu uuringu IELS 2018 tulemused Eestis*. Haridus- ja teadusministeerium
- Thompson, R. A. (1994). Emotion regulation: A theme in search of definition. *Monographs of the society for research in child development*, 25-52. <https://doi.org/10.2307/1166137>
- Thompson, R. A. (2011). Emotion and emotion regulation: Two sides of the developing coin. *Emotion Review*, 3(1), 53-61. <https://doi.org/10.1177/1754073910380969>
- Thümmler, R., Engel, E. M., & Bartz, J. (2022). Strengthening Emotional Development and Emotion Regulation in Childhood—As a Key Task in Early Childhood Education. *International Journal of Environmental Research and Public Health*, 19(7), 3978.
<https://doi.org/10.3390/ijerph19073978>
- Vainik, E. (2001). *Eestlaste emotsioonisõnavara*. [magistritöö, Tartu Ülikool]
<https://www.eki.ee/teemad/emotsioon/emotsioon.pdf>

Lisad

Lisa 1. Intervjuu kava

- Tervitus.
- Uuringu eesmärgist teavitamine.
- Informatsioon andmete kasutamisest ainult käesoleva töö jaoks, intervjuus osalemise vabatahtlikkusest ja võimalusest oma nõusolekust loobuda.
- Info küsimine selle kohta, kas soovitakse pärast ülevaadet uuringutulemustest.
- Nõusoleku küsimine intervjuu salvestamiseks.

Taustaküsimused:

- Nimi:
- Õpetajana töötatud aastad:
- Laste vanus rühmas ja rühmaliik:

- Milliseid osi raamatust Te kasutasite ja miks?
- Millised osad raamatust ei leidnud kasutust ja miks?
- Millistes tegevustes Te raamatut kasutasite?

Milliseid võimalusi näevad lasteaiaõpetajad luulekogu kasutamiseks alushariduses?

- Milline oli Teie kogemus luulekogu kasutamisega laste emotsioonisõnavara arendamise eesmärgil?
- Kuidas toetas raamat õppekavas toodud eesmärkide täitmist?
- Kuidas õnnestus raamatu kasutamine siduda õppetegevustega lasteaias?
- Millised on Teie arvates materjali kasutusvõimalused lasteaias?
- Millised on Teie ettepanekud materjali kasutusvõimaluste laiendamiseks?
- Kas soovite seoses materjali kasutusvõimalustega veel midagi lisada?

Millised on lasteaiaõpetajate ettepanekud luulekogu täiustamiseks?

- Mis Teile õpetajana raamatu juures meeldis ja peaks kindlasti alles jääma?
- Millised osad töötasid lastega kõige paremini?
- Millised osad raamatust ei töötanud lastega või jäid Teie jaoks segaseks?

- Mida saaks teha, et need osad töötaksid paremini ja oleks lihtsamini mõistetavad?
- Mis vajaks Teie arvates raamatu juures üldiselt muutmist (ülesehituses, kujunduses, luuletustes, illustatsioonides, küsimustes ja ülesannetes)?
- Millest tundsite raamatu juures puudust?
- Kas Teil on veel ettepanekuid seoses raamatu arendamisega?

Lõpetavad küsimused:

- Kas kasutaksite raamatut õppetegevustes ka edaspidi?
- Kas soovitaksite raamatut ka teistele õpetajatele?
- Kas soovite veel midagi lisada?

Kokkuvõttev osa:

Suur aitäh, et olite valmis koostatud materjali oma töös kasutama ja intervjuus osalema. Tänu Teie panusele, saab mu bakalaureusetöö valmida.

Lisa 2. Näidispeatükk luulekogust “Tundetarkus”

MUL HIRM TULEB KÜLLA,
KUI MIDAGI KARDAN,
JA JÄRSKU KAOB KOGU MU JULGUS,
SEST ASJU, MIS PÄEVAL
NII TOREDAD NÄIVAD,
MA PIMEDAS NATUKE PELGAN.
JA VALGESKI IGAL POOL RINGI KÄIVAD
HIRMUD NII ERINEVAD,
SEST MEIL KÕIGIL ON MIDAGI,
MIS PANEB KÄED VÄRISEMA.

MÕNI KARDAB KÕRGUST,
MÕNI VÕÕRAID NÄGUSID,
MÕNI KARDAB ESINEMIST,
MÕNI PELGAB TIGUSID,
MÕNI ÜKSI OLEMIST
JA TEINE RAHVAMASSE.
MÕNELE EI MEELDI KOERAD,
TEINE KARDAB KASSE.

HIRMUNUNA VAHEL KLOPIB
KIIRESTI MU SÜDA.
MÕNIKORD HÄÄL HOOPIS HAKKAB
HIRMUST VÄRISEMA.
VAHEL TULEB PISAR SILMA
VÕI SIIS TEKIB SOOV
ÄRA JOOSTA KÕIGE EEST,
MIS SUURE HIRMU TOOB.

KUI MA VÄGA KARDAN MISKIT,
SIIS ON SUURIM JULGUS
ÖELDA KELLELEGI, ET
HIRM ON PEALE TULNUD.
TEISED SAAVAD AIDATA
JA TOEKS MUL IKKA OLLA,
SEST KOOS ON LIHTSAM
HIRMU TUNDES
JULGUS ÜLES LEIDA.

RÄÄGIME HIRMUST:

MIS SINUS HIRMU TEKITAB?

KAS OLED TÄNA HIRMU TUNNUK?

KUIDAS TEISED SAAVAD SIND AIDATA, KUI
TUNNUK HIRMU?

KUIDAS SA ISE SAAD ENNAST AIDATA, KUI HIRM
PEALE TULEB?

KUS SA IGA PÄEV HIRMU NÄHA SAAD?

KUIDAS SA ARU SAAD, ET INIMENE ON
HIRMUNUK?

MIDA SA TEED, KUI TUNNUK HIRMU?

KUIDAS SA SAAD KAASLASTELE TEADA ANDA, ET
TUNNUK HIRMU?

J A N Ü Ü D T E G U T S E M E :

NÄITA, MILLINE HIRMUNUD INIMENE VÄLJA
NÄEB!

LEIA TÄNASEST PÄEVAST ÜKS ASI, MIDA
KARDAD!

LEIA TÄNASEST PÄEVAST ÜKS ASI, MIDA SA
KUNAGI KARTSID, AGA ENAM EI KARDA!

RÄÄGI TEISTELE, MIDA SA OLED TEINUD, ET
HIRMUST ÜLE SAADA!

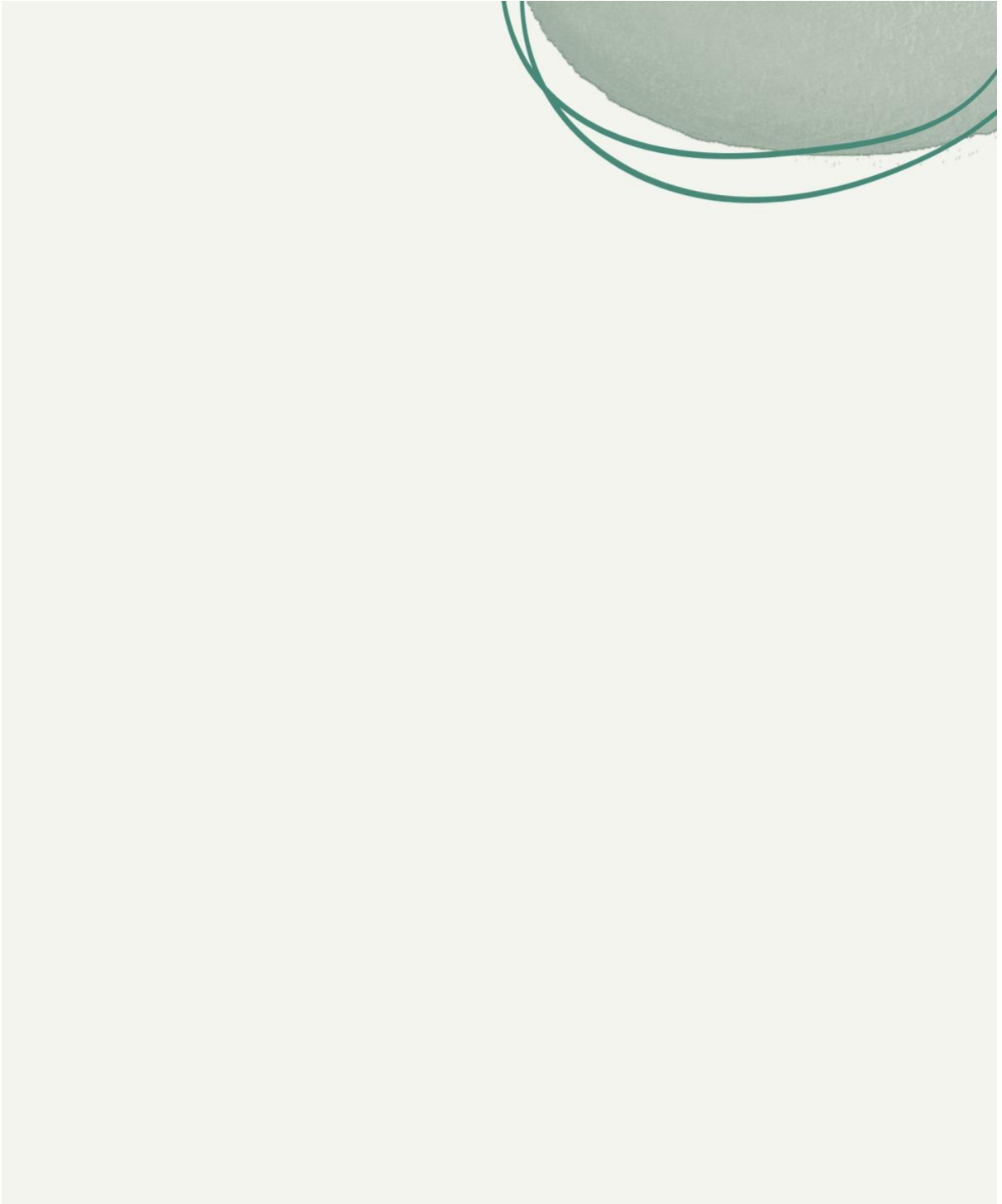
KÜSI KELLEGI KÄEST, KES TUNNEB HIRMU, KAS
SAAD TEDA KUIDAGI AIDATA!

KUI SA ISE MIDAGI KARDAD, SIIS ÜTLE SEDA
TEISTELE JA KÜSI, KAS NAD TAHAKSID SEDA
SINUGA KOOS TEHA! ÄKKI ON KOOS JULGEM!

JOONISTA SIIA OMA
HIRM:

Lihtlitsents lõputöö reprodutseerimiseks ja üldsusele kättesaadavaks tegemiseks

Mina, Katariina Roosma,

1. annan Tartu Ülikoolile tasuta loa (lihtlitsentsi) minu loodud teose „6–7aastaste laste emotsioonisõnavara arendava luulekogu koostamine, õpetajate ettepanekud raamatu alushariduses rakendamiseks ning selle täiustamiseks“, mille juhendaja on Lii Kaudne, reprodutseerimiseks eesmärgiga seda säilitada, sealhulgas lisada digitaalarhiivi DSpace kuni autoriõiguse kehtivuse lõppemiseni.
2. Annan Tartu Ülikoolile loa teha punktis 1 nimetatud teos üldsusele kättesaadavaks Tartu Ülikooli veebikeskkonna, sealhulgas digitaalarhiivi DSpace kaudu Creative Commons'i litsentsiga CC BY NC ND 4.0, mis lubab autorile viidates teost reprodutseerida, levitada ja üldsusele suunata ning keelab luua tuletatud teost ja kasutada teost ärieesmärgil, kuni autoriõiguse kehtivuse lõppemiseni.
3. Olen teadlik, et punktides 1 ja 2 nimetatud õigused jäävad alles ka autorile.
4. Kinnitan, et lihtlitsentsi andmisega ei riku ma teiste isikute intellektuaalomandi ega isikuandmete kaitse õigusaktidest tulenevaid õigusi.

Katariina Roosma

13.05.2024